

1994. október 13.- **Beszélgetés Pataki Ferenc volt Nékosz-főtitkárral**

Az a — pszichológiai — igazság, hogy nem mindegyik példaképünket választjuk felelősségünk teljes tudatában. A szocializáció, a személyiségejlődés, a társadalmi beilleszkedés során, a gyermekkorban olyan alapélmények vésődnek belénk, amelyek meghatározzák későbbi választásainkat. Nemcsak az embereknek, hanem az intézményeknek, az iskoláknak is van eszményképük, vagy legalábbis előképük. Néhány évvel ezelőtt Pataki Ferenc, az MTA Pszichológiai Intézetének igazgatója egy vizsgálatban összehasonlította a Rajk László Szakkollégium és az egykori népi kollégiumok hallgatóinak értékrendjét, s meglepetéssel azonosságokat talált a normarendszerükben. A történet azonban még messzebbre nyúlik vissza. Az egykori diák, amikor a felvételi kérelmét írta a Györffy István Kollégiumba, példaképének, József Attilának a szavaival kezdte önéletrajzát: „Az utca és a föld fia vagyok.” A nagyszülők föld nélküli parasztok, akik a gyermekeiket legalább valamilyen mesterségre igyekeztek taníttatni. A papából így lett nyomdász. A fiú pedig azért tanulhatott, mert a világháborús rokkantak jó tanuló gyermekei tandíjmentességet élveztek. A családot a népies eszmekör és kurucos németellenesség jellemezte. Ehhez kapcsolódott a nyomdászoknál „kötelező” intellektuális igény és szociális érzékenység. A Magyar Élet Könyvkiadó Baráti Társaságánál megismerte Németh László művét a minőség forradalmáról, és a szárszói találkozó vitáit. Saját élete példáin iskolázva, népi elkötelezettséggel, hiteles szociális indulatot hordozva természetes volt, hogy ő is népi kollégista lesz.

– Milyen előzményei, előképei voltak a népi kollégiumi mozgalomnak?

– Ezek évszázados tradíciókhoz, pontosabban a protestáns kollégiumi hagyományokhoz kapcsolódtak. Talán nincs szívderítőbb szelete a magyar történelemnek, mint a kollégiumok létrejötte és működése. A sárospataki, a debreceni, a pápai, az eperjesi és az erdélyi kollégiumok sajátos szint képviseltek az akkori, iskolarendszerben. Mindenekelőtt a népközeliségükkel, a nemzeti gondolat iránti következetes elkötelezettségükkel és – a heidelbergi, a wittenbergi egyetemi hagyományokra épülő, de azokat meghaladó – eredeti pedagógiai módszereikkel. Ilyen volt például a patrikularendszer, vagyis az, hogy a felsőbb évfolyamosok szétáramlottak tanítani a falvakba, és a legtehetségesebb gyermekeket bevitték a kollégiumokba. Azután a választott tisztségviselők, a diákönkormányzat is nagyon haladó intézmény volt. Ezeket tekinthetjük a reformkor és a forradalom előképző iskoláinak. És talán az sem véletlen, hogy a környező országokban nem működtek a Nékoszhoz hasonló mozgalmak. Ami volt, rögtön belesimult a „kincstári” kommunista modellbe.

— Az említett kirajzás, partikuláció során begyűjtött, kiválasztott ifjakból többnyire papok, tanítók lettek, és visszamentek a falujukba a nép közé. A népi kollégiumok idején Illyés Gyula vetette föl a dilemmát, hogy a kollégistákból janicsárok — azaz a hatalom végrehajtói — legyenek-e, vagy visszamenjenek a nép közé. Ez a kérdés akkor is, ma is időszerű.

— A háború előtt és alatt zajlott az említett heves vita a Parasztpárt lapjában, a Szabad Szóban Parasztdiák vagy janicsár? címmel. Létező probléma, hogy a hajszálcsöveken feljutott – elsősorban parasztszármazású – diákok janicsárok lesznek-e, vagy népi értelmiségiek. Ez utóbbi a korszak fontos kulcsfogalma volt. Ezt akkoriban úgy határozták meg, hogy a harcban nép, a munkában értelmiség. Vagyis megőrzi elkötelezettségét, szolidáris a néppel, és értelmiségi munkát végez. A szolidaritás gyakorlata többek között az volt, hogy a kollégisták segítették a falubelieket hivatali ügyeik intézésében.

– Tehát mi lehet a tehetségmentés célja: elitutánpótlás, vagy pedig a „vissza nép közé”?

– Azt hiszem, ez nem vagy-vagy kérdése. Az elit nem csupán a hatalom és a kultúra csúcsain létezik, hanem a vidéki iskolák tanáraként és más értelmiségi szakemberként is.

– Mi volt az oka a mozgalom fokozatos balratolódásának?

– Ennek megértéséhez ismerni kell a mozgalomban meglévő különös feszültséget, szociális indulatot és elhivatottságtudatot, továbbá azt a kort, amelyben ezek a folyamatok zajlottak. '45 tavaszán véget ért a

háború, igazi demokrácia volt, zajlott a földreform, és éreztük a „fényes szellőket”. A háború utáni nyomorúságban a kollégium szociális funkciója került előtérbe, s a népi nemzeti gyökerű, plebejus tradíciókat hordozó Bolyai-, majd Györffy-kollégisták nagyon fogékonyak voltak a szociális kérdések iránt, és a hallgatók alkotta széles politikai spektrumból egy következetes baloldali vezetőcsoport lépett elő. Nem kétséges, hogy a Nékosz a Parasztpárt és a Kommunista Párt felé orientálódott, és marxista, népi baloldali elkötelezettségű volt.

Megbocsáthatatlan viszont az a mozgalommal szemben elkövetett bűn, amellyel a hiteles indulatot egy torz politika szolgálatába állították. A Nékoszt az akkori hatalom megfojtotta, és külön tragédia, hogy ehhez – azonosulván a vezető politikai erővel, janicsárként – sokan asszisztáltunk. Tapasztalatlanok, és bizonyos mértékig fanatizáltak is voltunk.

– Miből adódott ez a fanatizmus?!

– A népi kollégiumok első nemzedéke hívő generáció volt: vagy vallásos, vagy nemzeti hitrendszert hozott magával. E hiteknek van egy olyan

lélektani sajátosságuk, hogy a tartalmuk könnyen cserélhető. A pszichológiai személyiség-szerkezetben megmarad a fanatizált érzelmi-indulati háttér, a mentális tartalom pedig változik. Ez a generáció elhagyta

az előző hitrendszert, emiatt hiányérzete is volt, és felült egy másfajta hitrendszernek, amely jól illeszkedett a már említett baloldali szociális és közösségi értékekhez. Nem véletlenek az efféle közhelyek, hogy aki fiatal korában nem forradalmár, az negyvenévesen csirkefogó filiszter lesz. Ennek a nemzedéknek a tragédiájához hozzájárult az intenzíven átélt szolidaritásélmény is, amely teljesen védtelenné tette azzal szemben, ami '48–49-ben következett. Abban a nyitott légkörben nem kellett kettős könyvelést vezetni és a hátunk mögé pislogni. Ebben az óvatlan és boldog sodródásban sokan hajlamossá váltak arra, hogy a közösség erejét személyes képességüknek tulajdonítsák. Az önismeret, az individuális önreflexió, a saját tehetség reális felmérése, az önértékelés megsínylette mindezt, és ebből sok egyéni dráma következett. Ráadásul a hatalomkö-zeliségből adódóan – hiszen sok politikus megfordult közöttünk – következett egyfajta kokettálás a hatalommal, sőt a tájékozottságból fakadó beavatottsági hit is. Egy kicsit mindannyian úgy éltük meg azt a korszakot, mint akik „a történelem bizalmasai”, akik csinálják a történelmet.

– Napjainkban ismét időszerűek a tehetségmentő kollégiumok. A véleménye szerint a politikai tagoltság rányomja-e a bélyegét a mostanában alakuló intézményekre?

– Katasztrófának tartanám, ha pártpolitikai törésvonalak mentén jönnének létre. Ennek össznemzeti ügynek kell lennie. Elemi közös érdek a szellemi elit utánpótlása. Azt viszont nem győzöm hangsúlyozni, hogy az önkéntességnek és a minőség elvének érvényesülnie kell. A politikai mint a követés és elköteleződés lehetősége pedig nyitva áll mindenki számára. **Zétényi Zoltán**